

Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού

Τόμ. 4, Αρ. 1&2 (2026)

Αλγοριθμικοί πολιτισμοί και Τεχνητή Νοημοσύνη

Ο Άλλος στη συλλογική μνήμη διαμέσου μιας Άλλης τεχνητής νοημοσύνης

Ελένη Λαζαρίδου

doi: [10.12681/automaton.45563](https://doi.org/10.12681/automaton.45563)

Copyright © 2026

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λαζαρίδου Ε. (2026). Ο Άλλος στη συλλογική μνήμη διαμέσου μιας Άλλης τεχνητής νοημοσύνης. *Αυτόματον: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού*, 4(1&2), 115–136. <https://doi.org/10.12681/automaton.45563>

Ο Άλλος στη συλλογική μνήμη διαμέσου μιας Άλλης τεχνητής νοημοσύνης

Ελένη Λαζαρίδου*

Περίληψη

Παρά το γεγονός ότι η τεχνητή νοημοσύνη (TN) μπορεί να θεωρηθεί ως «Άλλος» λόγω της διαφορετικής μορφής νοημοσύνης, είναι ζωτικής σημασίας να την εμπλουτίσουμε με ηθικές αρχές, όπως η δικαιοσύνη, η διαφάνεια και η αξιοπιστία, ενισχύοντας τη διαπολιτισμική κατανόηση και συμπεριλαμβάνοντας την πολιτισμική πολυμορφία. Η ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών για την TN, που να αναγνωρίζουν τις ανάγκες και τις αξίες ανθρώπων από διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα, μπορεί να ενισχύσει τις διαδικασίες συμπερίληψης. Κομβικό σημείο για αυτό το εγχείρημα αποτελεί η πρόσληψη της TN ως ένα τεχνούργημα το οποίο συνυφαίνεται και συν-διαμορφώνει το συγκείμενο των κοινωνικο-πολιτισμικών και πολιτικών μετασχηματισμών, παρά λειτουργεί ως μια ξεχωριστή οντότητα, μια μακρινή «Άλλη», όπως μπορεί να θεωρηθεί υπό το πρίσμα του τεχνολογικού ντετερμινισμού. Η σπουδαιότητα της αλληλεπιδραστικής σχέσης ανθρώπου-TN και η αμφισβήτηση των πολιτισμικών και κοινωνικών υποθέσεων που λαμβάνουμε ως δεδομένες τοποθετούνται στο επίκεντρο της ανάπτυξης μιας «υπεύθυνης» TN ως ένα κοινωνικο-τεχνικό σύστημα το οποίο προάγει την ισότητα και την αποδοχή της ετερότητας, και κατασκευάζει απο-αποικιοποιημένη και απο-στιγματισμένη συλλογική μνήμη.

Λέξεις-κλειδιά: ετερότητα, υπεύθυνη τεχνητή νοημοσύνη, συλλογική μνήμη, αλληλεπίδραση ανθρώπου-TN.

* Υποψήφια διδακτόρισα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, elen_lazar@yahoo.gr

The Other Mediated by AI and the Other AI

Eleni Lazaridou*

Abstract

Despite the fact that artificial intelligence (AI) may be perceived as the “Other” due to its distinct form of intelligence, it is vital to propose ways to imbue it with ethical principles such as justice, transparency, and reliability, while fostering intercultural understanding and embracing cultural diversity. The development of AI guidelines that recognize the needs and values of people from diverse cultural backgrounds can strengthen processes of inclusion and tackle alienation. A key aspect of this endeavor is the understanding of AI as an artifact that is interwoven with and co-shapes the context of socio-cultural and political transformations, rather than functioning as a separate entity, a distant “Other,” as it may be conceived through the lens of technological determinism. The importance of the interactive human-AI relationship and the questioning of take-for-granted cultural and social assumptions are placed at the heart of the development of a “responsible” artificial intelligence as a sociotechnical system which promotes equality and acceptance of otherness, and constructs de-colonized and de-stigmatized collective memory.

Keywords: othering, responsible artificial intelligence, collective memory, human-AI interaction.

* PhD Candidate of Social Anthropology, Department of Social Anthropology, Panteion University of Social and Political Sciences, elen_lazar@yahoo.gr

Εισαγωγή

Η τεχνολογία εξελίσσεται με ραγδαίους ρυθμούς, ως ένα εν δυνάμει πεδίο ευκαιριών για την προώθηση της διαφορετικότητας, της προσβασιμότητας στην υγειονομική περίθαλψη και την εκπαίδευση, και της ισότητας στα ψηφιακά περιβάλλοντα. Η συνεχής ανάπτυξη της ΤΝ επιτρέπει ολοένα και περισσότερο τη βελτιστοποίηση πολλών διαδικασιών, την εξατομίκευση των εμπειριών των χρηστών και την ανάπτυξη καινοτόμων λύσεων. Η συνειδητοποίηση της ανάγκης για συμπερίληψη και προσβασιμότητα έχει οδηγήσει στη σύμπραξη κοινωνικών ερευνητών και προγραμματιστών με σκοπό να συμβάλλουν στην προώθηση ποικιλόμορφης εκπροσώπησης στις βιομηχανίες της τεχνολογίας και την αντιμετώπιση των προκαταλήψεων και των διακρίσεων, όπως εντοπίζονται σε αλγόριθμους και συστήματα ΤΝ, ενάντια σε κοινωνικά υποκείμενα με βάση κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές κατηγοριοποιήσεις. Απώτερος στόχος οφείλει να είναι η ανάπτυξη των απαραίτητων ηθικών πλαισίων της ΤΝ τα οποία να διασφαλίζουν τη βελτίωση της ανθρώπινης ζωής και την προστασία του περιβάλλοντος, χωρίς να θίγονται η προσωπική ακεραιότητα ή οι ανθρώπινες αξίες. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η συνεχής αξιολόγηση των πλαισίων και η επικαιροποίησή τους, ώστε να διασφαλιστεί η συνάφεια και η αποτελεσματικότητά τους ενόψει των ατέρμονων τεχνολογικών εξελίξεων (Kouros & Papa 2024: 14).

Παρά τις επιδιώξεις και την αισιόδοξη προοπτική μιας ηθικής ΤΝ, οι ανησυχίες σχετικά με τη διαφάνεια, την αμεροληψία και τη δικαιοσύνη δεν εκλείπουν, εφόσον οι πρώτες ερευνητικές παρατηρήσεις αναδεικνύουν τους αποκλεισμούς που είναι εγγενείς στην ΤΝ και σε άλλα συστήματα μηχανικής μάθησης, εξαιτίας της «εκπαιδευτικής» τους διαδικασίας από σύνολα δεδομένων τα οποία αντικατοπτρίζουν σχέσεις εξουσίας και υφιστάμενες ιδεολογίες που κατακλύζουν το παγκοσμιοποιημένο τεχνολογικό περιβάλλον. Εξαρχής, τα δεδομένα που αξιοποιούνται κατά τη διαδικασία μηχανικής μάθησης έχουν τη δική τους χρονικότητα και χωρικότητα (Clavert et al. 2022). Εντοπίζεται μια κύρια μορφή προκατάληψης και περιθωριοποίησης που διέπει κάθε αλγοριθμική βάση δεδομένων και, κατ' επέκταση, οποιοδήποτε μορφή ΤΝ. Η διάχυση της πληροφορίας στα αλγοριθμικά συστήματα και η συγκρότηση βάσεων δεδομένων τροφοδοτείται τις τελευταίες δεκαετίες με υλικό το οποίο παραχωρείται αμισθί, είτε συνειδητά είτε εν αγνοία τους, μόνο από τους έχοντες πρόσβαση στα διαδικτυακά περιβάλλοντα, ενώ η επιμέλεια των παραπάνω διαδικασιών γίνεται από αλγοριθμικά συστήματα διάκρισης σύμφωνα με προκαθορισμένα πρότυπα. Τα αλγοριθμικά επιμελημένα δεδομένα τα οποία εξασφαλίζουν εξατομικευμένες εμπειρίες στους χρήστες «γίνονται σταδιακά μια πανταχού παρούσα πολιτισμική πρακτική, διαμορφώνοντας την καθημερινότητα με σταθερά πιο προφανείς τρόπους» (Esposito 2023: 35-36).

Η αυξανόμενη επίγνωση της αλγοριθμικής προκατάληψης έχει κινητοποιήσει τον διεπιστημονικό διάλογο, πυροδοτώντας την κριτική προσέγγιση της αλγοριθμικής αναπαραγωγής, αν και τα ζητήματα της προσβασιμότητας, της αναπηρίας και της ταξικής ισότητας δεν αντιμετωπίζονται με τη δέουσα προσοχή, πιθανότατα εξαιτίας της απουσίας διατομεακής προσέγγισης των ποικίλων τεχνουργημάτων, συστημάτων και δομημένου περιβάλλοντος τα οποία σχεδιάστηκαν χωρίς τη συμμετοχή, τη συναίνεση, την αξιολόγηση και ανατροφο-

δότηση από κοινότητες που έχουν περιθωριοποιηθεί από τα ηγεμονικά δίκτυα (Constanza-Chock 2020: 60-61).

Επειδή τα μεροληπτικά συστήματα υπολογιστών είναι μέσα που ασκούν αδικία, πιστεύουμε ότι η απομάκρυνση από τη μεροληψία πρέπει να συνυπολογίζεται μεταξύ των επιλεγμένων κριτηρίων σύμφωνα με τα οποία θα πρέπει να κριθεί η ποιότητα των συστημάτων που χρησιμοποιούνται στην κοινωνία. Παρόμοια με άλλα κριτήρια αξιολόγησης καλών συστημάτων υπολογιστών, όπως η αξιοπιστία, η ακρίβεια και η αποτελεσματικότητα, η απελευθέρωση από οποιαδήποτε προκατάληψη αποτελεί το ιδεατό. (Friedman and Nissenbaum 1997: 39)

Σε σύγκριση με ζητήματα τα οποία σχετίζονται με την κοινωνική τάξη, «η έμφυλη προκατάληψη συνιστά μια πιο οικεία περιοχή για διεκδικήσεις ισότητας στην ΤΝ, καθώς φαντάζει πιο προσιτός στόχος σε σχέση με την εξίσωση του πλούτου και των πόρων» (Zajko 2021: 1053). Εκ των πραγμάτων, για να κατακτηθεί μια κοινωνικά ευαισθητοποιημένη ΤΝ είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστούν οι προκαταλήψεις και οι έμφυλες ανισότητες, κάτι που απαιτεί διαφάνεια και επεξήγηση του τρόπου με τον οποίο αναπαράγονται από την ΤΝ, υπευθυνότητα ως προς τη χρήση της, και αμφισβήτηση της ιδέας ότι αποτελεί μια διαφορετική «ευφυΐα», μια μακρινή «Άλλη», όπου το κοινωνικοπολιτικό δεν εγγράφεται στη σύστασή της. Στον δημόσιο χώρο κυκλοφορούν αντιλήψεις για τους αλγορίθμους που εκφράζουν κοινωνικές ανισότητες και προσδοκίες, χωρίς να αποτελούν αληθείς ή ψευδείς εικόνες της τεχνολογίας, αλλά ανεκπλήρωτες ιδέες (Βογιατζής & Βλαχάκης 2022: 11). Εντέλει, οι αντιλήψεις αυτές αποκαλύπτουν περισσότερο τις κοινωνικές δυναμικές εντός των οποίων εντάσσεται η τεχνολογία παρά τα ίδια τα τεχνικά χαρακτηριστικά της. Ο κίνδυνος έγκειται στο ότι όταν η ΤΝ και η αλγοριθμική λειτουργία παρουσιάζεται ως αδιαφανής και αναπόδραστη, μειώνεται η δυνατότητα κοινωνικού ελέγχου, κριτικής και συλλογικής παρέμβασης, ενώ παραβλέπεται ο ρόλος των χρηστών, «πώς οι ίδιοι νοηματοδοτούν τους αλγόριθμους, με τι ελπίδες ή φόβους τούς επενδύουν, πώς βιώνουν, φαντάζονται και αντιλαμβάνονται την εμπλοκή τους με τους αλγορίθμους και τι, εντέλει, κάνουν ή δεν κάνουν με τη συγκεκριμένη τεχνολογία, παρόλο που ποτέ δεν έχουν απόλυτη πρόσβαση σε αυτήν (λόγω του «μαύρου κουτιού»)» (Πετρίδης 2023: 324).

Στην πορεία του κειμένου διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο τα προγράμματα γενετικής, ή αλλιώς παραγωγικής, ΤΝ αναπαράγουν εικόνες οι οποίες αποτυπώνουν και διαιωνίζουν υφιστάμενα στερεότυπα και προκαταλήψεις, νομιμοποιώντας την απαξίωση υποκειμένων και κοινωνικών ομάδων και ταυτόχρονα κατασκευάζουν μια συλλογική μνήμη η οποία συγκροτείται από έμφυλες, φυλετικές και ταξικές οριοθετήσεις. Στο πλαίσιο μιας μικρής πειραματικής έρευνας, τα συμμετέχοντα υποκείμενα κλήθηκαν να αλληλεπιδράσουν με οποιοδήποτε πρόγραμμα παραγωγής εικόνων (AI Image Generators) επιθυμούν και να συλλέξουν τις οπτικές αναπαραστάσεις της ετερότητας, όπως αυτή νοηματοδοτείται από την ΤΝ. Αξιοποιήθηκαν εικόνες οι οποίες απαντούν σε όρους-κλειδιά όπως «κουήρ», «ετε-

ρότητα», «Άλλος», «τρανς», «διάκριση» κ.ά. Στο σημείο αυτό, κρίνεται αναγκαία μια διευκρίνιση για την αποφυγή απόδοσης των τυχόν συγκλινόντων αποτελεσμάτων στην ανάκληση μοτίβων βασισμένων στην εξατομίκευση των ψηφιακών ενεργειών του χρήστη οι εικόνες που παρατίθενται παρακάτω συλλέχθηκαν από διαφορετικά συμμετέχοντα υποκείμενα στην έρευνα, τα οποία, σύμφωνα με την αντίληψή μου και σε συνδυασμό με τις προσωπικές πληροφορίες που μοιράστηκαν μαζί μου, δεν εντάσσονται σε κοινή κοινωνική, έμφυλη, ηλικιακή, επαγγελματική ομάδα, παρά μόνο φυλετική ως προς το λευκό χρώμα του δέρματος. Πιο συγκεκριμένα, ο ένας συνομιλητής μου ανήκει στο ηλικιακό γκρουπ άνω των 50 ετών, αυτο-προσδιορίζεται ως cis άντρας και πειραματίζεται με το BDSM¹ και τη σεξουαλική φωτογραφία. Η ταυτότητα φύλου της δεύτερης συνομιλήτριάς μου προσδιορίζεται ως τρανς γυναίκα, ενώ ο σεξουαλικός της προσανατολισμός τοποθετείται στο φάσμα της αμφιφυλοφιλίας ή της πανσεξουαλικότητας, υπογραμμίζοντας τον διαχωρισμό μεταξύ ταυτότητας φύλου και σεξουαλικής επιθυμίας. Η τρίτη συνομιλήτρια, ηλικίας 40-45 ετών, δεν αποκάλυψε τον έμφυλο και σεξουαλικό της αυτοπροσδιορισμό, μολονότι ανέφερε ότι της αποδόθηκε το γυναικείο φύλο κατά τη γέννηση. Οι εικόνες παρατίθενται σύμφωνα με τη ροή του κειμένου και όχι με τη σειρά παρουσίασης των συνομιλητριών και συνομιλητών, προκειμένου να αποφευχθεί κάθε ενδεχόμενο ταυτοποίησης και να διασφαλιστεί η ανωνυμία τους.

Πρέπει να τονιστεί ότι η παράθεση των συγκεκριμένων εικόνων από μια συλλογή περισσότερων είναι ενδεικτική και στηρίχθηκε στο κριτήριο της συνάφειας με τις αναζητήσεις της έρευνας. Δεδομένου του μικρού δείγματος εικόνων το οποίο περιορίζει την εξόρυξη πιο σφαιρικών συμπερασμάτων, οι παρατηρήσεις αποσκοπούν στην προτροπή για κριτική ανάγνωση των δημιουργημάτων της γενετικής TN και συνιστούν έναυσμα αναστοχασμού σχετικά με το ανοίκειο, όπως νοηματοδοτείται από την TN, αλλά και την ίδια την TN ως το ανοίκειο. Η μελέτη περιορίζεται σε ορισμένες μόνο προεκτάσεις των αλληλεπιδράσεων ανθρώπου-TN, ιδιαίτερα στις πιθανές επιπτώσεις αυτής της σχέσης στην κατασκευή συλλογικής και ατομικής μνήμης, και στην άμβλυνση κανονιστικών ρυθμίσεων ως προς την επιτέλεση της σεξουαλικότητας και την αντίληψη του σώματος. Άλλωστε, «οι τεχνολογικές καινοτομίες έχουν συνήθως καταστροφικές δευτερεύουσες επιπτώσεις, πολλές από τις οποίες είναι πιθανώς απρόβλεπτες» (Dubos 1974: 147). Υπό αυτό το πρίσμα, η παρούσα προσέγγιση δεν επιδιώκει την εξαντλητική χαρτογράφηση των φαινομένων, αλλά τη θεωρητική τους ανάδειξη ως κρίσιμων πεδίων προβληματισμού, ικανών να φωτίσουν ευρύτερες κοινωνικο-πολιτισμικές διεργασίες που αναδύονται από τη συνύπαρξη ανθρώπων και γενετικής TN.

1 BDSM: ακρωνύμιο για Bondage, Discipline, Dominance & Submission, Sadism & Masochism, ένα φάσμα σεξουαλικών πρακτικών που βασίζονται σε συναίνεση και ρόλους κυριαρχίας/υποταγής.

Συλλογική μνήμη και TN σε αμοιβαίο και συνεχή μετασχηματισμό

Τα μοντέλα γενετικής TN συνδυάζουν ποικίλους αλγόριθμους για την αναπαράσταση και την επεξεργασία περιεχομένου. Κατά τη διαδικασία της δημιουργίας κειμένου, διάφορες τεχνικές επεξεργασίας φυσικής γλώσσας μετατρέπουν ακατέργαστους χαρακτήρες (π.χ. γράμματα, σημεία στίξης και λέξεις) σε προτάσεις, μέρη του λόγου, οντότητες και ενέργειες, που αναπαρίστανται ως διανύσματα μέσω της χρήσης πολλαπλών τεχνικών κωδικοποίησης. Ομοίως, οι εικόνες αναμεσοποιούνται σε διάφορα οπτικά στοιχεία, εκφραζόμενα αντίστοιχα ως διανύσματα. Οι τεχνικές αυτές καθιστούν δυνατή την κωδικοποίηση κανονιστικών συμβάσεων, οι οποίες εγγράφονται στα δεδομένα εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, αν κατά τη διαδικασία εκμάθησης συναισθημάτων από το λογισμικό αναγνώρισης προσώπων ο προγραμματιστής κατονομάσει ακούσια περισσότερα λευκά πρόσωπα ως «χαρούμενα» και περισσότερα μαύρα πρόσωπα ως «θυμωμένα», η μηχανή θα μάθει να συσχετίζει το συναίσθημα με τη φυλή, όπως συμβαίνει στην πλειονότητα της τεχνολογίας συναισθηματικής ανάλυσης. Ενδεικτικά, η Σαφίγια Νόμπλ παρατήρησε ότι στην αναζήτηση με τον όρο «μαύρα κορίτσια» στη μηχανή της Google, τα πιο δημοφιλή αποτελέσματα περιλάμβαναν κυρίως πορνογραφικές εικόνες νεαρών μαύρων γυναικών, αποδεικνύοντας ότι οι μηχανές αναζήτησης δεν είναι ουδέτερες, αλλά αναπαράγουν κοινωνικές και φυλετικές προκαταλήψεις συνδέοντας έμμεσα το μαύρο γυναικείο σώμα με τη σεξουαλικότητα και την πορνογραφία (Noble 2018: 69-70). Πράγματι, ο σχεδιασμός των αλγοριθμικών συστημάτων είναι στοχευμένος (Ferguson, κ.α. 1990), καθώς διαμορφώνει τόσο τις δυνατότητες όσο και τους περιορισμούς τους. Οι αλγόριθμοι καθορίζουν ποιες πληροφορίες και επιλογές γίνονται ορατές στους χρήστες, επηρεάζοντας τόσο την εργαλειακή λειτουργία όσο και τις κοινωνικές και πολιτισμικές πρακτικές γύρω από τη χρήση της TN.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ προγραμμάτων γενετικής TN και ανθρώπων στηρίζεται στη χρήση συνδυασμένων πολυτροπικών πόρων, όπως εικόνες, βίντεο και γλώσσα, τα οποία διαμορφώνουν συγκεκριμένα νοητικά σχήματα και συμβάλλουν στη συγκρότηση κοινών συλλογικών εμπειριών μέσα σε ορισμένα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα. Για παράδειγμα, οι εφαρμογές γενετικής TN που παράγουν εικόνες ή βίντεο με βάση λεκτικές περιγραφές δεν προσφέρουν απλώς ένα τεχνικό αποτέλεσμα, αλλά επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι χρήστες αντιλαμβάνονται έννοιες όπως η δημιουργικότητα, η αυθεντικότητα ή η καλλιτεχνική έκφραση. Στις ψηφιακές εκπαιδευτικές πλατφόρμες, η γενετική TN συνδυάζει κείμενο, εικόνες και βίντεο, προσφέροντας στους χρήστες μια κοινή μαθησιακή εμπειρία που αντανakλά συγκεκριμένες παιδαγωγικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις. Το προβληματικό σημείο της διαδικασίας παραγωγής νέων πολυτροπικών κειμένων από την TN είναι ότι οι αλγόριθμοι που χρησιμοποιούνται σε υπολογιστικά συστήματα δεν είναι ούτε ουδέτεροι, ούτε αντικειμενικοί. Όπως περιγράφει η Ρούχα Μπένγιαμιν, τα αυτόματα συστήματα που λειτουργούν με βάση κοινωνικά διαμορφωμένα δεδομένα και τον κώδικά τους ενσωματώνουν, έμμεσα, προκαταλήψεις, φαινόμενο που ονομάζει «μηχανικά κατασκευασμένη ανισότητα» (engineered inequality) (Benjamin 2019). Αυτό προκύπτει μέσα από την απόδοση αυθεντίας και αξιοκρατίας στους αλγορίθμους, συμβάλλοντας στη φυσικοποίηση και

κανονικοποίηση των άνισων αποτελεσμάτων που παράγουν και καθιστώντας τις ανισότητες αποδεκτές ή αντιληπτές ως αναπόφευκτες.

Παράλληλα, οι εταιρείες ανάπτυξης τεχνολογίας αντλούν πολιτική δύναμη από τη διαμεσολάβηση δεδομένων, την ανάπτυξη τακτικών στρατηγικής συγκάλυψης, και την αναδιάρθρωση των πολιτικών σχέσεων μεταξύ επενδυτών, εργαζομένων στις εταιρείες ανάπτυξης τεχνολογιών και χρηστών (Joyce & Cruz 2024). Η διαμεσολάβηση των δεδομένων τους επιτρέπει να καθορίζουν ποια πληροφορία συλλέγεται, πώς αξιοποιείται και ποιοι αποκτούν πρόσβαση σε αυτήν. Παράλληλα, υιοθετούν στρατηγικές συγκάλυψης, όπως η αδιαφάνεια στους αλγόριθμους ή η περιορισμένη ενημέρωση των χρηστών, ώστε να αποφεύγουν τον δημόσιο έλεγχο και τη ρυθμιστική παρέμβαση. Ο ηγεμονικός τρόπος σκέψης των δικτύων εμποτίζει τα δεδομένα που συγκεντρώνονται διαδικτυακά και διαχέονται σε παγκόσμια κλίμακα με αποτέλεσμα να αναδιαμορφώνονται οι πολιτικές σχέσεις μεταξύ επενδυτών, εργαζομένων και χρηστών, μετατοπίζοντας την ισχύ προς όφελος των πρώτων και διαμορφώνοντας νέες μορφές εξάρτησης και ελέγχου. Άλλες μορφές σκέψης και πεποιθήσεων απονομιμοποιούνται, με αποτέλεσμα ο συστημικός έλεγχος να εμποτίζει την καθημερινή ζωή, ενώ δημοφιλή συναισθήματα και κυρίαρχοι λόγοι πριμοδοτούνται (Sue 2015: 115). Παρότι ο διαμοιρασμός κατηγορικών προτύπων δεν απορρέει από σκοπιμότητα, τα ψηφιακά μας αποτυπώματα συχνά εγκολπώνονται τις επιβεβλημένες έμφυλες, φυλετικές, ταξικές υπαγορεύσεις (West et al. 2019).

Το καίριο σημείο για την εις βάθος κατανόηση των αδιάκριτων και περίπλοκων λειτουργιών της ΤΝ είναι η αντίληψη ότι δημιουργείται, εκπαιδεύεται και ελέγχεται, τουλάχιστον προς το παρόν, από ανθρώπους. Παρόμοια με τους αλγόριθμους, οι οποίοι «κάνουν διαλογή και ταξινομούν, εντοπίζουν αναλογίες και κατηγοριοποιούν» (Striphas 2015), όπως επίσης «διεγείρουν και υποκινούν επιθυμίες, ελπίδες, αγωνίες και φόβους, όχι όμως ως απομονωμένοι δρώντες» (Schinkel 2023: 181), η ΤΝ αποτελεί ένα είδος ευφυές, αλληλοδιαπλεκόμενο με το κοινωνικό συγκείμενο μέσα στο οποίο εξελίσσεται και το οποίο μπορεί να εξελίξει. Περιλαμβάνει τις αλληλεπιδράσεις των ενσώματων και ασώματων επικοινωνιακών τρόπων, τους οποίους τα κοινωνικά υποκείμενα χρησιμοποιούν για να εκτελέσουν διαμεσολαβημένες ενέργειες, καταδεικνύοντας τη σημαντικότητα της ανθρωπολογικής μελέτης αυτών των αλληλεπιδράσεων (Norris 2004: 102), εξαιτίας της διαρκώς μεταβαλλόμενης και αβέβαιης υπόστασής τους. Επιπλέον, Παράγει ενδεχομενικά αποτελέσματα τα οποία υπόκεινται σε συνεχή τροποποίηση, καθώς τα ίδια τα αποτελέσματά της καθοδηγούν ενέργειες που με τη σειρά τους επηρεάζουν την εισροή. Συνεπώς, ΤΝ, πληροφοριακά συστήματα και προσομοιώσεις δεν λειτουργούν απλώς ως εργαλεία, αλλά ενεργοποιούν και αναδιαμορφώνουν υποκειμενικότητες, κοινωνικούς ρόλους και σχέσεις. Για παράδειγμα, τα ψηφιακά dashboards και τα interfaces δομούν νέες ταυτότητες χρηστών, οι επιχειρηματικές στρατηγικές συγχέουν τους ρόλους πολιτών, πολιτικών και επιχειρηματιών, ενώ τα συστήματα γεωγραφικών πληροφοριών (GIS) επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τις αποφάσεις των καταναλωτών.

Αναμφίβολα, τα τεχνουργήματα δεν λειτουργούν ως ουδέτερα μέσα, αλλά συνδιαμορφώνουν την ανθρώπινη δραστηριότητα και αντίληψη, εισάγοντας νέες δυνατότητες δράσης, καθώς και συγκεκριμένους περιορισμούς, εγχαράσσοντας και ανασυγκροτώντας το κοινω-

νικο-πολιτισμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο εντάσσονται. Η ΤΝ, όπως όλα τα τεχνουργήματα, αντικατοπτρίζει αφενός το υφιστάμενο πολιτισμικό πλαίσιο και αφετέρου το κοινωνικό αποτύπωμα, τις εμπειρίες και τις φαντασιώσεις των δημιουργών της. Σύμφωνα με τον Λατούρ, οι άνθρωποι μπορούν να «δρουν εξ αποστάσεως» μέσω των τεχνουργημάτων που αναπτύσσουν και χρησιμοποιούν, καθώς αυτά διαμεσολαβούνται από τις ηθικές αξίες και τους πολιτικούς στόχους των δημιουργών τους (Latour 1992: 231). Πρόσφατες μελέτες έχουν αποδείξει ότι οι συστηματικές προκαταλήψεις ενάντια στη φυλή, το φύλο ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό μπορούν να μετατραπούν σε φαινομενικά «αντικειμενικά» σύνολα δεδομένων. Οι άνθρωποι είναι εκείνοι που προσδίδουν νόημα και αξία σε ένα τεχνουργήμα, όπως η ΤΝ. Εντούτοις, η ερμηνεία και η αξιοποίησή του δεν μπορούν να αποσπαστούν από τους εγγενείς περιορισμούς των δυνατοτήτων του. Οι πρακτικές εφαρμογές και οι προσδοκίες γύρω από αυτήν οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τα τεχνικά, γνωστικά και ηθικά της όρια. Στο επίκεντρο, επομένως, τοποθετείται η δυναμική κατανομή αρμοδιοτήτων με βάση τις ενσώματες και ασώματες δεξιότητες, και η παραδοχή ότι κάθε προσπάθεια διάκρισης του βαθμού ανθρωπινότητας της ΤΝ, απομίμησης ή μηχανοποίησης με όρους Λατούρ (1992: 165), αποσπά την εστίαση από την ανάγκη καταμερισμού εργασίας και σύμπραξης, ανθρωπίνης και ΤΝ. Το διακύβευμα είναι η ανάπτυξη μιας επαυξημένης ανθρωπίνης νοημοσύνης (Floridi, κ.α. 2018: 692), η οποία έγκειται σε μια πολλαπλασιαστική σχέση εμπνευσμένη από την αρχή της επικουρικότητας, στην οποία κάθε μορφή νοημοσύνης εκτελεί τη δράση που εκτελεί αποδοτικότερα με βάση τις δυνατότητές της. Οι εφαρμογές της ΤΝ δεν νοούνται ως υποκατάστατα της ανθρωπίνης νοημοσύνης, αλλά ως τεχνολογικές πρακτικές μέσα από τις οποίες η κατανομή των γνωσιακών λειτουργιών μεταξύ ανθρώπων και μηχανών επαναπροσδιορίζεται στην πράξη.

Σε συγκεκριμένες εφαρμογές της ΤΝ, όπως η παραγωγή εικόνων, παρατηρείται μια ανακατανομή αρμοδιοτήτων και δυνατοτήτων μεταξύ ανθρώπινου και τεχνητού παράγοντα, που εξελίσσεται στο πλαίσιο των σύγχρονων πρακτικών παραγωγής και χρήσης εικόνων. Η διαδικασία παραγωγής εικόνων ΤΝ μετασχηματίζει την τρέχουσα και μελλοντική σχέση μεταξύ των τεχνολογιών, των ανθρώπων και του παρελθόντος, διαμορφώνοντας μια νέα οικολογία μνήμης ΤΝ (Hoskins 2024), διαμορφώνοντας, δηλαδή, έναν συνεταιρικό χώρο μνήμης όπου ανθρώπινες και τεχνητές διαδικασίες αποθήκευσης, ανάκλησης και ερμηνείας πληροφοριών συνυπάρχουν, αλληλοεπιδρούν και μετασχηματίζονται διαρκώς. Οι ιδεολογίες κατασκευάζουν αρχεία εικόνων τεκμηρίωσης, αντιπροσωπευτικές εικόνες, οι οποίες εγκλωβίζουν ευρέως αποδεκτές εννοιολογήσεις και πυροδοτούν προβλέψιμες σκέψεις και συναισθήματα (Sontag 2003: 85-86). Όπως επισημαίνει η Σοντάγκ,

ακόμη και στην εποχή του κυβερνοχώρου, αυτό που νιώθει ο νους εξακολουθεί να είναι, όπως το φαντάζονταν οι αρχαίοι, ένας εσωτερικός χώρος –σαν θέατρο– στον οποίο απεικονιζόμαστε, και αυτές οι εικόνες είναι που μας επιτρέπουν να θυμόμαστε. Το πρόβλημα δεν είναι ότι οι άνθρωποι θυμούνται μέσα από φωτογραφίες, αλλά ότι θυμούνται μόνο τις φωτογραφίες. Αυτή η ανάμνηση μέσω φωτογραφιών επισκιάζει άλλες μορφές κατανόησης και μνήμης. (ό.π.: 76)

Ο παραπάνω ισχυρισμός πυροδοτεί έναν εύλογο προβληματισμό ως προς τη συλλογική μνήμη η οποία κατασκευάζεται από τις παραγόμενες εικόνες της ΤΝ, οι οποίες πριμοδοτούν τις κανονιστικές κατηγοριοποιήσεις, διαχέεται και ενσωματώνεται εκ νέου στην κοινωνία, και λειτουργεί ως θεμέλιο συγκρότησης μιας κοινωνίας ανισοτήτων. Παρόμοια με τους αλγορίθμους οι οποίοι αναλύουν και ερμηνεύουν τα δεδομένα της κοινωνικής ζωής με τρόπο που «παρουσιάζει κοινωνικές κατηγορίες όπως οικονομικό κεφάλαιο, φυλή, φύλο και τάξη ως φυσικές ή αυταπόδεικτες» (Βογιατζής & Βλαχάκης 2022: 21), οι εικόνες που παράγονται με ΤΝ μπορούν να ενισχύσουν ή/και να νομιμοποιήσουν κοινωνικές ανισότητες, δίνοντάς τους την ψευδαίσθηση της αντικειμενικότητας. Εφόσον αυτές οι εικόνες εντάσσονται σε μια ευρύτερη διαδικτυακή κουλτούρα και διαμοιράζονται διεθνώς, μπορούν να διαμορφώσουν συλλογική μνήμη, επιτρέποντας στα ιστορικά γεγονότα και στερεότυπα να επαναλαμβάνονται και να αναδημιουργούνται στο παρόν.

Η σημερινή κουλτούρα του διαδικτύου καθιστά δυνατή την κατασκευή μνήμης η οποία ξεπερνά τα εθνικά και πολιτισμικά σύνορα και συγκροτεί μια παγκόσμια αφήγηση μέσα από την οποία διαφορετικές κοινωνικές ομάδες μοιράζονται συλλογικά κοινωνικές συμβάσεις και εμπειρίες. Οι αχανείς βάσεις δεδομένων και τα ψηφιακά αρχεία τα οποία διαμοιράζονται και διατίθενται σε πολλαπλές διαδικτυακές πλατφόρμες αποτελούν την επιτομή της συλλογικής μνήμης και της κοινωνικής δομής βάσει της οποίας οργανώνονται και συναρμολογούνται μνημονικές διαδικασίες (Horsley 2021). Οι πλατφόρμες, αξιοποιώντας τις λειτουργίες των γενετικών μοντέλων ΤΝ, και χωρίς να βασίζονται αποκλειστικά στο περιεχόμενο που δημιουργείται από ανθρώπους, ανταλλάσσουν πληροφορίες μεταξύ τους, επιτρέποντας έτσι αλληλεπιδράσεις μνήμης οι οποίες δεν εμπλέκουν άμεσα τον ανθρώπινο παράγοντα. Η ιστορική γνώση αναπλάθεται ως «ένα αλγοριθμικά διαμεσολαβημένο τεχνούργημα το οποίο αναπαράγει τις στατιστικές και μαθηματικές συμπεριφορικές ιδιότητες των ποικίλων κοινωνικών υποκειμένων τα οποία εκφράζονται και αλληλεπιδρούν εντός της ψηφιακής σφαίρας» (Matei 2024: 14). Άλλωστε, στους αλγόριθμους έχει αποδοθεί η ικανότητα να αναδιοργανώνουν τον σύγχρονο ορθολογισμό και την οπτική ως διαμορφωτές των κοινών (Gillespie 2014, Crawford 2016). Η ευθύνη για τη λήψη αποφάσεων και τη διαμόρφωση των κριτηρίων για το ποιες πληροφορίες του παρελθόντος πρέπει να είναι ανακτήσιμες και με ποιες μορφές πρέπει να παραδίδονται στους χρήστες, προβιβάζει την ΤΝ σε συστατικό παράγοντα συγκρότησης του περιεχομένου και του τρόπου με τον οποίο θυμούνται τα άτομα και οι κοινωνίες (Makhortykh 2023: 1505). Η στρατευμένη ψηφιοποίηση ιστορικών αρχείων, τα οποία εμπλέκονται άμεσα με τη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης, σε συνδυασμό με την περιορισμένη άσκηση προληπτικής αξιολόγησης της διαχεόμενης πληροφορίας από υποκείμενα τα οποία ανήκουν σε εθνοτικές, οικονομικές ή πολιτικές ομάδες που δεν έχουν πρόσβαση στα κέντρα λήψεως αποφάσεων, αναδιαμορφώνουν την πρώτη ύλη κατασκευής συλλογικής μνήμης. Αυτό που διακυβεύεται είναι ο έλεγχος των αναμνήσεων, συλλογικών και υποκειμενικών, υπό τη συνθήκη ότι οι λειτουργίες αποθήκευσης και επιμέλειας ανατίθενται όλο και περισσότερο σε αλγόριθμους οι οποίοι επιβλέπονται από και λογοδοτούν σε εταιρείες με αδιευκρίνιστες σκοπιμότητες (ό.π.: 1504). Η πρόσβαση, η επιλογή και η προβολή των αναμνήσεων καθορίζονται

συχνά από τεχνολογικά και επιχειρηματικά συμφέροντα, θέτοντας ζητήματα διαφάνειας, λογοδοσίας και πολιτισμικής μνήμης.

Εφόσον οι αλγόριθμοι αναλαμβάνουν όλο και περισσότερο την οργάνωση, ταξινόμηση και προβολή πληροφοριών, χωρίς πλήρη διαφάνεια για τον τρόπο που αποφασίζουν τι είναι σημαντικό, συγκεκριμένες αφηγήσεις μπορεί να προωθούνται και κάποιες ιστορίες να αγνοούνται. Μικρές εθνικές ή οικονομικά αποκλεισμένες κοινότητες δεν μπορούν να επηρεάσουν ποια αρχεία αναδεικνύονται σε εθνικές ψηφιακές βάσεις δεδομένων, οπότε οι ιστορίες τους υποεκπροσωπούνται ψηφιακά. Πιο συγκεκριμένα, οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να προβάλλουν ορισμένες αναρτήσεις ή φωτογραφίες βάσει αλγορίθμων που στοχεύουν σε μεγαλύτερη αλληλεπίδραση, επιλέγοντας έτσι ποιες προσωπικές ή συλλογικές αναμνήσεις γίνονται πιο ορατές και ποιες παραμένουν στο περιθώριο. Σε ψηφιακές πλατφόρμες, όπως το Google Arts & Culture ή τα συστήματα αναζήτησης σε ψηφιακές βιβλιοθήκες, οι αλγόριθμοι καθορίζουν ποια τεκμήρια εμφανίζονται πρώτα και ποια είναι λιγότερο δημοφιλή και παραμερίζονται, αποκρύπτοντας την ιστορία μειονοτήτων ή αποικιοκρατικά εγκλήματα. Η περιορισμένη και στρατευμένη αναπαράσταση του παρελθόντος ενισχύει κυρίως αφηγήματα, μέσω του ηγεμονικού βλέμματος, και καθιστά τη συλλογική μνήμη μηχανισμό πολιτικής επιρροής, με την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά να καθορίζονται από οικονομικά, πολιτικά και τεχνολογικά συμφέροντα.

Η ετερότητα και το «Άλλο» μέσα από εικόνες TN

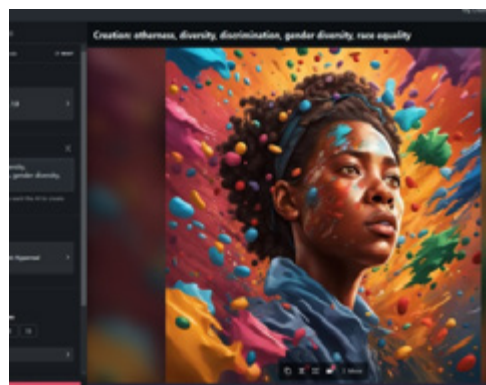
Εκκινώντας από τις ενδεικτικά επιλεγμένες εικόνες που συλλέχθηκαν από προγράμματα TN, χαρτογραφούνται οι διαδικτυακά διαχεόμενες αντιλήψεις για την ετερότητα και το «Άλλο», οι οποίες προκύπτει ότι εκχωρούνται είτε σε εκπροσώπους της μαύρης φυλής είτε σε άτομα τα οποία βρίσκονται σε ηλικιακή ή έμφυλη μεθοριακή κατάσταση. Παρά τις ριζοσπαστικές εναλλακτικές πορείες δράσης προς τις «μη δυαδικές ουτοπίες» (Spiel, κ.α. 2019), η ανάδειξη των ετεροπατριαρχικών αντιλήψεων μέσω της αναπαραγωγής των παραδοσιακών αναπαραστάσεων φύλου στα συστήματα TN καθίσταται πολιτική πρακτική, «εφόσον οι ανισότητες ισχύος, όπως ανακύπτουν από τις προσφερόμενες ή μη δυνατότητες των κοινωνικο-τεχνολογικών συστημάτων σκόπιμα ή ακούσια, υποθάλπουν την ηγεμονική μήτρα, δηλαδή τη *λευκή υπεροχή της ετεροπατριαρχίας, τον καπιταλισμό και την αποικιοκρατία εποίκων*» (Costanza-Chock 2020: 40-41).

Στη μελέτη μου αξιοποίησα υλικό από άτομα που είναι χρήστες προγραμμάτων παραγωγής εικόνων τεχνητής νοημοσύνης, γεγονός που διασφαλίζει την εμπειρική τους επαφή με τις πρακτικές παραγωγής εικόνας μέσω TN και την ικανότητά τους να συνεισφέρουν γνώση σχετικά με τη χρήση και τις δυνατότητες αυτών των εργαλείων. Είναι άτομα τα οποία επιλέχθηκαν με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας, ξεκινώντας από τυχαίες γνωριμίες και επεκτείνοντας το δείγμα μέσω των κοινωνικών τους δικτύων. Η παρακάτω εικόνα (Εικόνα 1) αποτελεί δημιουργήμα ενός προγράμματος γενετικής TN με βάση τις λέξεις κλειδιά «ετερότητα», «δι-

άκριση», «έμφυλη διαφορετικότητα» και «φυλετική ισότητα». Είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι οι συνομιλήτριες και οι συνομιλητές μου διέδρασαν με τη γενετική TN με δικές τους επιλογές λέξεων-κλειδιών, οι οποίες έπρεπε να εντάσσονται στο ζητούμενο ευρύτερο πλαίσιο αντίληψης της «ετερότητας». Ως εκ τούτου, η επιλογή των συγκεκριμένων λέξεων-κλειδιών αποτυπώνει τις συνδηλώσεις της έννοιας της «ετερότητας» όπως ανακαλούνται από τα συμμετέχοντα υποκείμενα στην έρευνα. Η ετερότητα συνυφαίνεται με τη διάκριση του οικείου από το διαφορετικό και συσχετίζεται με τις έμφυλες και τις φυλετικές κατηγοριοποιήσεις. Η έννοια του κουήρ συνομιλεί με την παραμονή στα όρια και τα περιθώρια της έμφυλης κατηγοριοποίησης, ως το «αλλόκοτο» και συνεπώς συντάσσεται με την ετερότητα.

Η οπτική αποτύπωση των παραπάνω λέξεων-κλειδιών που σκιαγραφεί τη φιγούρα ενός υποκειμένου από τη μαύρη φυλή αναδεικνύει το ηγεμονικό βλέμμα της λευκής φυλής, ενώ η μαύρη φυλή εκπροσωπεί τη διαφορετικότητα. Η φυλετική διάκριση και τα φυλετικά σώματα αναμεσσοποιούνται με ποικίλους τρόπους ώστε να απευθύνονται σε ευρύ κοινό, κωδικοποιούνται και αναμεταδίδονται ψηφιακά και διαρρέουν στα δίκτυα εντός των οποίων οι άνθρωποι παγκοσμίως αλληλεπιδρούν καθημερινά (Nakamura 2008: 194). Το φυλετικό «Άλλο» θρέφει την αλγοριθμική προκατάληψη, οι πηγές της οποίας δεν μπορούν να εντοπιστούν σε διακριτούς δόλιους μηχανισμούς εξαιτίας της αδιαφανούς διαδικασίας των περίπλοκων αλγοριθμικών διαδικασιών, και, συνεπώς, «απορρίπτονται ως πρόβλημα κάποιου άλλου ή, χειρότερα, διατυπώνονται ως ανέγγιχτα γεγονότα της ιστορίας» (Hoffmann 2019: 905). Αναμφισβήτητα, η «δυναμική ισχύος μεταξύ ευνοημένων και περιθωριοποιημένων ομάδων ανά τον κόσμο, που έχει τις ρίζες της στην εποχή της αποικιοκρατίας» αντανάσσεται στον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και τη χρήση τεχνολογιών TN (Royer 2020: 26). Μολονότι τα αλγοριθμικά συστήματα δεν σχεδιάστηκαν με γνώμονα την εξάλειψη της αποικιοκρατικής αντίληψης και της υποτίμησης των «εξωτικών» πολιτισμών, η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η TN «αναπαράγει την αποικιακή οντολογία και επιστημολογία» (Costanza-Chock 2020: 67) στρέφει την προσοχή στην ακούσια συνενοχή των χρηστών στη διατήρηση και αναπαραγωγή καταπιεστικών δομών, όπως ο ρατσισμός και ο σεξισμός, μέσω καθημερινών ψηφιακών ενεργειών ανυποψίαστων και καλοπροαίρετων ατόμων (Zajko 2021: 1050). Αναδεικνύεται, λοιπόν, η κοινωνική διάσταση της TN και ο καθοριστικός ρόλος των σχεδιαστών και των χρηστών, δεδομένου ότι η μηχανική μάθηση στηρίζεται σε δεδομένα που καταγράφουν τις αποφάσεις και τις αλληλεπιδράσεις τους με τις ποικίλες αλγοριθμικές βάσεις δεδομένων, καθιστώντας σαφές ότι η τεχνολογία δεν λειτουργεί ανεξάρτητα από την κοινωνική της διάσταση (Πετρίδης 2023: 323).

Με μια δεύτερη ματιά στην εικόνα, το απεικονιζόμενο υποκείμενο στερείται χαρακτη-

Εικόνα 1:

Δημιούργημα της TN με λέξεις-κλειδιά τη διαφορετικότητα και την ισότητα

ριστικών της εξωτερικής εμφάνισης τα οποία φανερώνουν ρητά το φύλο, ενώ ταυτόχρονα η νεανικότητα του προσώπου παραπέμπει σε μια μεθοριακή κατάσταση που συνδέεται με το νεαρό της ηλικίας κατά την οποία δεν υφίσταται διακριτός έμφυλος προσδιορισμός. Παρόμοια με ένα παιδί το οποίο δεν έχει ακόμη εσωτερικεύσει τους κοινωνικούς κανόνες που συνδέονται με το φύλο, οπότε η ταυτότητα φύλου βρίσκεται σε διαδικασία διαμόρφωσης, οι εκφράσεις του φύλου είναι ρευστές και συγκεχυμένες. Αντίστοιχα στην εφηβεία, η οποία είναι από μόνη της μια περίοδος «στα όρια», κοινωνικά το άτομο δεν θεωρείται ούτε παιδί ούτε ενήλικας, το οποίο συνάδει με ρευστότητα ρόλων, προσδοκιών και συμπεριφορών. Αυτό το ενδιάμεσο έδαφος δημιουργεί χώρο για δοκιμές στην έμφυλη έκφραση και αναζήτηση σεξουαλικών προτιμήσεων και πρακτικών. Εν προκειμένω, το απεικονιζόμενο υποκείμενο φαίνεται να αποτυπώνει μια αμφισβήτηση ή μια υπέρβαση των καθιερωμένων διχοτομιών, όπως είναι το αρσενικό/θηλυκό ή το ετεροφυλοφιλικό/ομοφυλοφιλικό. Ωστόσο, οι ίδιες οι κατηγορίες είναι τόσο άκαμπτες και οριοθετημένες που δεν επιτρέπουν την ανάδυση νέων, υβριδικών ή ρευστότερων θέσεων. Ως εκ τούτου, το απεικονιζόμενο υποκείμενο κινείται στα όρια μεταξύ σταθερών κατηγοριών, οι οποίες, όμως, αποκλείουν τη δυνατότητα δημιουργίας ενδιάμεσων χώρων απαραίτητων για την παραγωγή μιας κουήρ επιτέλεσης, η οποία εκφράζει ένα «ανοιχτό πλέγμα δυνατοτήτων, κενών και επικαλύψεων» (Sedgwick 1993: 8) μέσα στο οποίο οι ταυτότητες είναι «χωρίς ουσία», πάντα αμφίσημες και σχεσιακές (Argüello 2016). Ενυπάρχει μια ένταση που δημιουργείται κατά την προσπάθεια αποδόμησης των κανονιστικών προτύπων, αλλά χωρίς να μπορεί να τα διαρρήξει. Αυτή η αποτυχία σημαίνει ότι το παραγόμενο προϊόν της TN παραμένει παγιδευμένο από την ακαμψία των καθιερωμένων κατηγοριών.

Επιπρόσθετα, είναι βάσιμο να ειπωθεί ότι η TN συσχετίζει εννοιολογικά την «έμφυλη διαφορετικότητα» από τις λέξεις-κλειδιά με μια διαδικασία μετάβασης προς μια έμφυλη ταυτότητα με βάση τα προκαθορισμένα ετεροκανονιστικά πρότυπα τα οποία διαπλάθουν την TN. Δεδομένου ότι η TN έχει εκπαιδευτεί με τα δυαδικά πρότυπα, όταν συναντά την «έμφυλη διαφορετικότητα», αποτυγχάνει να την ενσωματώσει στην πλήρη πολυπλοκότητά της. Αντίθετα, μπορεί να τη συσχετίσει με μια «διαδικασία μετάβασης» που οδηγεί από το ένα προκαθορισμένο φύλο στο άλλο, όπως από άνδρα σε γυναίκα ή αντίστροφα, επειδή αυτό υπακούει καλύτερα στα δυαδικά της μοντέλα. Από τα παραπάνω συμφραζόμενα προκύπτει ότι οι συμβολικές μορφές κατηγοριοποίησης στοιχειοθετούν μια επιφανειακή απόδοση της διαφορετικότητας, η οποία έγκειται στη συλλογή δεδομένων που διαμορφώνουν ταξινομικούς κώδικες, επιμελημένους είτε αλγοριθμικά είτε μέσα από τις αγελαίες ανθρώπινες πρακτικές, ελλείπει αναγνώρισης της ρευστότητας των ταυτοτήτων, στηλιτεύοντας την έκφραση οποιασδήποτε αποκλίνουσας έμφυλης διάστασης από τη γενετική TN.

Εν συνεχεία, στο δεύτερο εικονικό προϊόν της TN (Εικόνα 2) διακρίνεται η εικονική νοηματοδότηση της έννοιας του «μη-δυαδικού» (non-binary) η οποία προτάθηκε από τη συνομιλήτρια μου στο πρόγραμμα γενετικής TN. Το αποτέλεσμα αποτυπώνει τη συσχέτιση της «μη-δυαδικότητας» του φύλου με ένα νεανικό πρόσωπο το οποίο δεν φέρει εξωτερικά χαρακτηριστικά τα οποία να συμμορφώνονται με μια προκαθορισμένη έμφυλη ταυτότητα. Το εικονικό δημιούργημα συγκλίνει με τις προσδοκίες για ένα «μη-δυαδικό» άτομο, ακριβώς

επειδή η μη-δυναμικότητα ανακαλεί μια ταυτότητα φύλου, η οποία δεν ευθυγραμμίζεται αποκλειστικά με τις παραδοσιακές δυαδικές κατηγορίες «αρσενικό» ή «θηλυκό». Ωστόσο, η νεαρή ηλικία του απεικονιζόμενου ατόμου, σημείο το οποίο εντοπίζεται και στην εικόνα 1, προβληματίζει ως προς την ανάκληση ενός κυρίαρχου προτύπου το οποίο συνυφαίνει την απουσία ταύτισης με συγκεκριμένο φύλο και την απόκλιση από τον ετεροσεξουαλικό προσανατολισμό με τη διάθεση πειραματισμού, αναποφασιστικότητας, αναζήτησης της σεξουαλικότητας, συμπεριφορές και στάδια που συχνά συμπίπτουν με τη μετάβαση από την παιδική ηλικία στην εφηβεία. Εφόσον η συσχέτιση νιότης-έμφυλης διαφορετικότητας-σεξουαλικού πειραματισμού φαίνεται να υποθάλπεται στις εικόνες της TN, γίνεται αντιληπτό ότι το κυρίαρχο πρότυπο, βάσει του οποίου σημασιοδοτείται το *διαφορετικό*, διαπλάθεται σύμφωνα με τις ετεροκανονιστικές επιταγές, οι οποίες περιορίζουν τον πειραματισμό σε νεαρή ηλικία.

Το τρίτο δημιουργήμα της TN (Εικόνα 3) απαντά στη δοθείσα λέξη-κλειδί «Transgender». Το συμμετέχον υποκείμενο επιλέγει να χρησιμοποιήσει αναλυτική περιγραφή της επιθυμητής απεικόνισης οπότε και θέτει ως προτροπή (prompt) «ένα transgender άτομο πωλητή, στη στάση ενός λεωφορείου, να κρατά μια βαλίτσα και να κοιτά τριγύρω». Το απεικονιζόμενο υποκείμενο είναι ηλικιωμένο, βρίσκεται σε μια στάση λεωφορείου και κοιτά τριγύρω όπως υπαγορεύεται από την πρόταση-κλειδί. Ως προς την εικονική αποτύπωση της έννοιας του «transgender», το φύλο του υποκειμένου φαίνεται να συγκλίνει με μια θηλυκότητα. Αξιίζει να σημειωθεί ότι και οι τέσσερις εικόνες που έλαβα από τη συνομιλήτριά μου και αφορούν τη λέξη-κλειδί «transgender» αντικατοπτρίζουν μια θηλυκότητα, η οποία, ωστόσο, δεν συγκλίνει με την κανονιστική επιτέλεση της θηλυκότητας. Το ενδιαφέρον στην τρίτη εικόνα είναι η γερασμένη μορφή που ανακαλεί τον ηλικιακό στιγματισμό, ο οποίος έγκειται στην πεποίθηση ότι με την πάροδο του χρόνου η θηλυκότητα αλλοιώνεται. Η μείωση της ξεκάθαρα θηλυκής εμφάνισης, όπως διαπλάθεται από τους ηγεμονικούς κανονιστικούς λόγους, σηματοδοτεί την αδυναμία ανταπόκρισης στη γυναικεία επιτέλεση εξαιτίας των σωματικών περιορισμών που επιφέρει η γήρανση. Η θηλυκότητα δεν είναι μόνο κοινωνικά κατασκευασμένη, αλλά και δυναμική, μεταβαλλόμενη με την ηλικία. Η κοινωνία συχνά συνδέει την «ιδανική θηλυκότητα» με τη νεότητα, το σμιλευμένο σώμα και το αφεγάδιαστο δέρμα. Με την ηλικία, οι σωματικές αλλαγές και οι κοινωνικές αντιλήψεις επηρεάζουν το πώς ένα άτομο βιώνεται ή αναγνωρίζεται ως «θηλυκό». Αναφορικά με τη μεθοριακή κατάσταση που αναδεικνύεται στη δεύτερη εικόνα και συνδέεται με τη μετάβαση από την εφηβεία στην ενηλικίωση, ο όρος-κλειδί «τρανς άτομο» αποδίδεται εικονικά ως μια γυναίκα σε ηλικιακή μετάβαση από τη μέση ηλικία προς τα γηρατειά, κατά την οποία η θηλυκότητα φαίνεται να

Εικόνα 2: Δημιούργημα της TN με λέξη-κλειδί το «non-binary»

Εικόνα 3:

Δημιούργημα της TN με λέξεις-κλειδιά το «transgender person»

υποχωρεί, τοποθετώντας την στο περιθώριο των κυρίαρχων έμφυλων κατηγοριοποιήσεων. Για το γυναικείο σώμα, η γήρανση και η ατέλεια διαταράσσουν την εξιδανικευμένη εικόνα του γυναικείου σώματος και αποτελούν ένδειξη κοινωνικής «δυσλειτουργίας» του. Η εμμηνόπαυση που σηματοδοτεί το τέλος της αναπαραγωγικής ηλικίας επιφέρει την κοινωνική του απαξίωση. Κατά συνέπεια, η εικόνα της TN αναδεικνύει τους περιορισμούς και τις αποκλειστικές προσδοκίες των κοινωνικών προτύπων θηλυκότητας και πυροδοτεί έναν προβληματισμό σχετικά με τη σχέση ηλικιακών μεταβάσεων και της κοινωνικά αναγνωρισμένης θηλυκότητας.

Οι ενδεικτικές παρατηρήσεις υπογραμμίζουν ότι τα αποτελέσματα των αφηγημάτων TN δεν διέπονται από ουδετερότητα. Οι κυρίαρχες κανονιστικές αφηγήσεις ισχυροποιούνται μέσα από την εκ νέου διαμεσολαβημένη αποτύπωσή τους από τη γενετική TN και ενσωματώνονται σταδιακά στη συλλογική μνήμη, καλλιεργώντας έναν χειραγωγούμενο τρόπο αντίληψης, αποδεκτές ή αποκλίνουσες επιτελέσεις, και πρότυπα πειθάρχησης. Η πρόκληση έγκειται στο ότι «η γλώσσα, και ολόκληρο το σύστημα των κοινωνικών συμβάσεων που συνδέονται με αυτήν, μας επιτρέπει να ανασυνθέτουμε κάθε στιγμή το παρελθόν μας» (Halbwachs 1941: 173). Η γλώσσα και η μνήμη είναι καθοριστικές στην ανάπτυξη της αυτοσυνείδησης, δηλαδή της ικανότητας αντίληψης εαυτού, της ταυτότητάς μας, των κοινωνικών μας πρακτικών και των σχέσεών μας με τους άλλους (Turner 2007: 28), όπως επίσης συμβάλουν στην κοινωνικοποίηση και την κοινωνική συνοχή και ανθεκτικότητα. Ο προσανατολισμός στην κατανάλωση, στην ταχύτερη διεκπεραίωση εργασιών και τη λήψη αποφάσεων από την TN, οδηγεί στην εξάρτηση από μηχανές, οι οποίες για ορισμένους αποτελούν πανάκεια για κάθε είδους προβλήματα της ανθρωπότητας. Η εμμονή με την τεχνολογική καινοτομία αποσπά την προσοχή από πραγματικά, υπαρκτά κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα, τα οποία απαιτούν σύνθετες, θεσμικές ή συλλογικές λύσεις και όχι απλώς τεχνικές παρεμβάσεις. Για τον Εβγκένι Μορόζοφ (2013), η τεχνολογική επιλυσιμότητα (techno-solutionism) συνιστά μια παραπλανητική μορφή τεχνολογικής αισιοδοξίας, η οποία προτείνει απλουστευτικές τεχνικές λύσεις σε σύνθετα κοινωνικά προβλήματα και ενδέχεται να λειτουργεί ιδεολογικά ή και ιδιοτελώς (ό.π.). Για παράδειγμα, στα πρώτα χρόνια των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, πλατφόρμες όπως το Facebook παρουσιάστηκαν ως λύση σε ευρύτερα κοινωνικά προβλήματα, όπως η παγκόσμια παρεξήγηση,² ο κοινωνικός κατακερματισμός³

2 Η ιδέα ότι οι συγκρούσεις μεταξύ ανθρώπων, πολιτισμών ή κρατών οφείλονται κυρίως στην έλλειψη επικοινωνίας. Οπότε, αν όλοι συνδεθούμε και μιλήσουμε, θα αναπτύξουμε αλληλοκατανόηση.

3 Αναφέρεται στη διάσπαση της κοινωνίας σε απομονωμένες ομάδες. Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, στα πρώτα χρόνια λειτουργίας τους, υποσχέθηκαν ότι θα «ενώσουν» κοινότητες, φίλους, οικογένειες, ακόμη και έθνη.

και ο «φυλετισμός».⁴ Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αρχικά, ενσαρκώθηκαν ως τεχνολογικές λύσεις σε σύνθετα κοινωνικά προβλήματα, βασισμένες στην αισιόδοξη αλλά προβληματική παραδοχή ότι η αυξημένη επικοινωνία αρκεί για την υπέρβαση κοινωνικών διαιρέσεων και προκαταλήψεων. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εξιδανικεύτηκαν ως εργαλεία ικανά να μετριάσουν ή να «θεραπεύσουν» βαθιά ριζωμένα και χρόνια χαρακτηριστικά κοινωνικά προβλήματα, πεποίθηση που αμφισβητήθηκε έντονα από την κριτική θεωρία, τις σπουδές μέσων και επικοινωνίας και την πολιτική κοινωνιολογία. Στη νεότερη δουλειά του, ο Μορόζοφ (2023) προσεγγίζει την τεχνολογική επιλυσιμότητα ως μορφή *ψηφιακού νεοφιλελευθερισμού*, ορίζοντάς τον ως τη μεταπλαισίωση κοινωνικών προβλημάτων με όρους κερδοσκοπικών τεχνολογικών λύσεων που ευνοούν την ιδιωτικοποίηση και την εμπορευματοποίηση δημόσιων ζητημάτων. Υπό αυτό το πρίσμα, η τεχνολογική επιλυσιμότητα αναδεικνύεται ως κατεξοχήν πολιτικο-οικονομικό πρόβλημα, καθώς αδυνατεί να παρέχει ουσιαστικές απαντήσεις σε κοινωνικές προκλήσεις που θα προαπαιτούσαν την αμφισβήτηση των ανισοροπιών ισχύος της αγοράς και την ενεργή κρατική ευθύνη για την προαγωγή του δημόσιου συμφέροντος (ό.π.). Ως μορφή αντίστασης, είναι αναγκαία η εξέταση των ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών επιπτώσεων των τεχνολογικών λύσεων, καθώς η αποτελεσματικότητα μιας τεχνολογίας δεν αρκεί για την υπεύθυνη αντιμετώπιση σύνθετων κοινωνικών προβλημάτων. Επομένως, εντείνεται και η ανάγκη για κριτική αναγνώριση και αποκλεισμό των προκαταλήψεων και της μεροληψίας από συστήματα μηχανικής μάθησης, και όχι μόνο, καθώς οι «αδιαφανείς λειτουργίες τροφοδοτούν τις επιλογές της μη-ανθρώπινης νοημοσύνης και επιδρούν καταλυτικά στη διανομή και τη δημιουργία περιεχομένου κατασκευής μνήμης» (Makhortykh 2023: 1508).

Η μακρινή «Άλλη»

Η διαχρονική τάση των ανθρώπων να αναπτύσσουν σχέσεις με άλλους ανθρώπους που φέρουν κοινά πολιτισμικά, γλωσσικά, θρησκευτικά ή εθνοτικά χαρακτηριστικά οδηγεί στον σχηματισμό ομάδων οι οποίες διαφοροποιούνται από άλλες ομάδες. Αυτή η διαδικασία ενισχύει την αίσθηση του ανήκειν, επιτρέποντας στα υποκείμενα να κατανοήσουν την κοινωνική τους θέση και να βιώσουν τις ποικίλες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Τα υποκείμενα τείνουν να νιώθουν πιο άνετα με αυτό που αναγνωρίζουν ως «οικείο» και μπορεί να αισθάνονται απειλή ή αναταραχή με οτιδήποτε διαφορετικό. Η διαδικασία καθορισμού του «Άλλου» αναφέρεται στην αντιμετώπιση μιας ομάδας ή ενός υποκειμένου ως ενδογενώς διαφορετικό από τον εαυτό μας ή την ομάδα στην οποία έχουμε κατατάξει τον εαυτό μας. Η διαδικασία οριοθέτησης του «Άλλου» αποκλείει εκ προοιμίου την πιθανότητα οποιασδήποτε εμπλοκής ή συνεργασίας, καθώς η διάκριση κατά βάση στοιχειοθετείται από την απόδοση αρνητικών χαρακτηριστικών στους «Άλλους». Ενώ η ετερότητα δεν είναι αναπόφευκτα αρνητική, συχνά

4 Αναφέρεται στον ρατσισμό και στις εθνοτικές διακρίσεις.

εργαλειοποιείται με σκοπό την περιθωριοποίηση και τον στιγματισμό ατόμων ή ομάδων. Η αποδοχή και ο σεβασμός της ετερότητας αποτελούν παράγοντες ενθάρρυνσης της ενσυναίσθησης και της σύστασης συμπεριληπτικών κοινωνιών, οι οποίες ενσωματώνουν την αμοιβαία κατανόηση και αλληλοβοήθεια.

Όντας μια σχετικά νέα και ταχέως εξελισσόμενη τεχνολογία, η ΤΝ προκαλεί την αίσθηση του ανοίκειου και συναισθήματα φόβου, δυσφορίας ή και ανάγκη για αφορισμό. Η δυσκολία κατανόησης των άγνωστων εσωτερικών αλγοριθμικών διεργασιών οι οποίες διεξάγονται στο λεγόμενο «μαύρο κουτί» της ΤΝ υποκινούν ένα αίσθημα αποξένωσης. Η λειτουργία του μαύρου κουτιού των ευφυών συστημάτων καθιστά την αλληλεπίδραση περιορισμένη και μη ενημερωτική για τον τελικό χρήστη (Sartori & Theodorou 2020: 4) με αποτέλεσμα την έλλειψη επαρκών πληροφοριών σχετικά με την αναδυόμενη συμπεριφορά ενός συστήματος. Για παράδειγμα, οι αλγόριθμοι πρόβλεψης σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης συχνά λειτουργούν ως μαύρα κουτιά, όπου οι χρήστες αδυνατούν να κατανοήσουν πλήρως πώς διαμορφώνονται οι τελικές επιλογές. Αυτή η αδιαφάνεια ενισχύει την έλλειψη εμπιστοσύνης και μπορεί να οδηγήσει σε αδικίες ή σε δυσπιστία απέναντι στην τεχνολογία.

Κρίσιμος παράγοντας διερεύνησης των προκλήσεων που προκύπτουν ως προς την ανθρώπινη δράση, την ασφάλεια, την ανισότητα και τη συμπερίληψη είναι η ασυμμετρία της πληροφόρησης εξαιτίας του χάσματος γνώσης μεταξύ των σχεδιαστών ΤΝ και χρηστών. Επιπλέον, δεδομένου ότι η εννοιολόγηση του αλγορίθμου ποικίλλει μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων, σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές και κοινωνικές καταστάσεις, ο Πόλ Ντούρις (Dourish 2016) προωθεί μια ανθρωπολογική υπόθεση για την ανάληψη ενός «σωστού» ειδικού ορισμού των αλγορίθμων καθώς «αν θέλουμε –ως κοινωνικοί και πολιτικοί ερευνητές– να κατανοήσουμε τους μηχανικούς και να τους κάνουμε να μας ακούσουν, τότε πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τους όρους όπως εκείνοι, καθώς είναι θέμα εθνογραφικής ευθύνης και πρακτικής πολιτικής» (Dourish 2016: 2). Είναι σημαντικό να διαφοροποιηθεί το εργατικό δυναμικό ανάπτυξης ΤΝ ως προς τις σχετικές διαστάσεις του κοινωνικού, πολιτικού, πολιτισμικού και οικονομικού υπόβαθρου (Floridi, κ.α. 2018), ενώ ταυτόχρονα θα ήταν καταλυτική η θέσπιση κανονισμών και κανόνων δεοντολογίας, οι οποίοι θα μπορούσαν να καθορίσουν στόχους και κίνητρα μέσα από την αναγνώριση και την προάσπιση της διαφορετικότητας στις ομάδες εκπαίδευσης και σχεδιασμού της ΤΝ (Dignum 2019: 100). Σύμφωνα με τη σύσταση της Ντίγκναμ,

Σε έναν ολοένα και πιο συνδεδεμένο κόσμο της ΤΝ, τα κίνητρα και οι κανονισμοί μπορούν να υποστηρίξουν την ευαισθητοποίηση και τη δέσμευση σε μια διαφορετική προοπτική, διασφαλίζοντας ότι οι εφαρμογές ΤΝ είναι πραγματικά προσαρμόσιμες σε έναν ποικίλο πολιτισμικό χώρο, επιτρέποντας έτσι την πρόσβαση σε όλους. (ό.π.: 101)

Η αντιμετώπιση αυτής της διαφορετικής και απρόβλεπτης μορφής νοημοσύνης ως έναν μακρινό «Άλλο» ενέχει τον κίνδυνο της αποδέσμευσης από την οποιαδήποτε ανθρώπινη ευθύνη, ενώ οι ποικίλες συνέπειες αναγνωρίζονται ως αναπόφευκτες και η τεχνολογική μεμ-

ψιμοιρία απενοχοποιείται. Εν προκειμένω, η ελλιπής τεχνογνωσία του μέσου χρήστη και η απουσία διαφάνειας της διαδικασίας λογοκρισίας που συντελείται από τα νευρωνικά δίκτυα, θέτουν υπό αμφισβήτηση την κριτική λήψη αποφάσεων που εκτελείται από την ΤΝ, ιδιαίτερα σε κρίσιμους τομείς, όπως η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και στην εργασία και η άσκηση δικαιουσύνης (Banifatemi, κ.α. 2021: 230). Ανατρέχοντας στην πρόταση του Νικ Σίβερ (Seaver 2017) πρέπει να προσεγγίσουμε τους αλγόριθμους όχι «μέσα στον» πολιτισμό, αλλά «ως» πολιτισμό, δηλαδή, «ως πολλαπλές συνέπειες μιας ποικιλίας ανθρώπινων πρακτικών» (ό.π.: 4), όπου ο *πολιτισμός* δεν ορίζεται ως ένα αντικείμενο, αλλά ως «κάτι που κάνουν οι άνθρωποι». Η ανθρωπομορφική αντίληψη της ΤΝ ως «άτομο» από το οποίο αναμένεται μια ανθρωπινότητα μπορεί να κάμψει την εγρήγορσή μας ως προς τις αρνητικές συνέπειές της.

Η λειτουργία της γενετικής ΤΝ βασίζεται στη βαθιά μάθηση, δηλαδή έναν τύπο μηχανικής μάθησης ο οποίος μιμείται τη λειτουργία των νευρώνων του ανθρώπινου εγκεφάλου με βάση πολύπλοκες αρχιτεκτονικές, γνωστές ως τεχνητά νευρωνικά δίκτυα. Τα δίκτυα δημιουργούν πολυάριθμα διασυνδεδεμένα στρώματα τα οποία επεξεργάζονται και μεταφέρουν πληροφορίες και καθιστούν δυνατή τη δημιουργία νέων εκδοχών ποικίλων μορφών δεδομένων, ακόμα και συνθετικών, τα οποία επιτρέπουν την εκπαίδευση άλλων μοντέλων ΤΝ, με δειγματοληψία από τον λανθάνοντα χώρο ή μέσω ενός δικτύου γεννήτριας, το οποίο αποτελεί μια σύνθεση της κατεκτημένης γνώσης. Συνεπώς, διακρίνεται η σχετική της εξάρτηση από την υπάρχουσα, διαμοιρασμένη ψηφιακά, εμπειρία και από την ανάκληση μολύβων και την πρόβλεψη προτύπων. Η ιδιότητά της να «μαθαίνει» από ταχύτατες δοκιμές και λάθη, και η δυνατότητα να διασαφηνίσει και να προσαρμοστεί σε νέα δεδομένα σε μικρό χρονικό διάστημα την καθιστά διαφορετική από τους ανθρώπους, και ιδιαίτερος διορατική. Η ανάπτυξη μιας «υπεύθυνης» ΤΝ έγκειται στη θεώρησή της ως «κοινωνικοτεχνικό σύστημα το οποίο διαμορφώνεται από τον συνδυασμό του τεχνικού στοιχείου, δηλαδή του κώδικα και των δεδομένων, και των κοινωνικών στοιχείων, δηλαδή των ενδιαφερόμενων μερών που είναι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη του συστήματος» (Dignum 2019: 102-104). Είναι κρίσιμο να μην αντιμετωπίζεται ως μια ακέραη και αυτόνομη οντότητα, αλλά ως ανθρωποτεχνολογική συναρμογή που δύναται να λειτουργήσει ως σύμμαχος στη λήψη αποφάσεων και στη θέσπιση στρατηγικών για τη διαμόρφωση ενός διευρυμένου πλαισίου ενσυναίσθησης και ενστάλαξης παγκοσμίως αναγνωρισμένων αξιών.

Σημεία αναστοχασμού

Η ανάπτυξη των τεχνολογιών ΤΝ έχει επιφέρει κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς, οι οποίοι συνδέονται με την αύξηση της εργασιακής επισφάλειας λόγω αυτοματοποίησης πολλών εργασιών, τη διευκόλυνση ποικίλων μορφών επιτήρησης και τη διάχυση κανονικοποιητικών πρακτικών. Αναμφίβολα, η ΤΝ αποτελεί ένα εργαλείο το οποίο λειτουργεί επικουρικά στην επισκόπηση μεγάλου όγκου δεδομένων σε μικρό χρονικό διά-

στημα, παρέχοντας στους ανθρώπους καθοδήγηση και υποστήριξη σε χρονοβόρες και περίπλοκες εργασίες. Σχεδιάστηκε με γνώμονα την ενίσχυση της ανθρώπινης εμπειρίας και τη μεγιστοποίηση της ανθρώπινης δράσης, καθώς παρέχει δυνατότητες επισκόπησης πληροφοριών, καθοδήγησης και υποστήριξης με ταχύτατους ρυθμούς. Παρά την αποδοτικότητά της, η κατάκτηση της δυνατότητας να βιώνει συναισθήματα και να αναπτύσσει συνείδηση και αίσθηση αυτογνωσίας παρόμοια με τους ανθρώπους φαντάζει πολύ μακρινή, αν όχι ανέφικτη. Ιδιότητες όπως η ενσυναίσθηση ή η ικανότητα για συμμετοχή ή η εξασφάλιση ισότιμων όρων ανταγωνισμού που είναι χρήσιμες και ίσως απαραίτητες για την εκτέλεση λειτουργιών που βασίζονται στην κατανόηση των ανθρώπινων όντων, όπως η ιατρική ή η δικαιοσύνη, φαίνεται να τοποθετούνται εκτός της τεχνολογικής εμβέλειας της ΤΝ (Casonato 2021: 141).

Οι προσφερόμενες δυνατότητες από τη γενετική ΤΝ καθιστούν τους ανθρώπους αποδέκτες εκδοχών του παρελθόντος και, ταυτόχρονα, συνδημιουργούς της κατασκευής της συλλογικής μνήμης του παρόντος, η οποία συγκροτείται από τη μαζική συλλογή ποικίλων μνημονικών υποκειμενικοτήτων. Παρά την αίσθηση ότι οι τεχνολογίες μνήμης εξασφαλίζουν την πολυφωνία και την ποικιλόμορφη ερμηνεία των γεγονότων, και κατ' επέκταση τη δημοκρατική εκπροσώπηση, τα διαθέσιμα πολυτροπικά εργαλεία, η διακυβέρνηση των Μεγάλων Δεδομένων (Big Data), η αλγοριθμική επιμέλεια και η συγκάλυψη πληροφοριών, και η αποκοπή των παραγόμενων «κειμένων» από το ευρύτερο κοινωνικό-πολιτισμικό συγκείμενο μέσα στο οποίο εντάσσονται, πριμοδοτούν τη διείσδυση ηγεμονικών αντιλήψεων και πρακτικών. Αυτό δημιουργεί τον κίνδυνο η ενσωμάτωση αυτών των αντιλήψεων να φανεί φυσιολογική και να υιοθετηθεί ως συλλογικά και διαχρονικά θεσμοθετημένη αξία. Ακόμη και όταν η επιδίωξη είναι η εξασφάλιση της συμμετοχικότητας και η αμερόληπτη έκφραση ξεκάθαρης τοποθέτησης, «η αλγοριθμική ουδετερότητα αναπαράγει αλγοριθμικά παρατεταμένη διάκριση» (Benjamin 2019: 143).

Εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο η τεχνολογία επηρεάζει τον πολιτισμό και ο πολιτισμός μεταμορφώνει την τεχνολογία και εστιάζοντας στη διαδικασία εκπαίδευσης της ΤΝ και στα δεδομένα τα οποία προσφέρονται ως ανατροφοδότηση από τους ανθρώπους-εκπαιδευτές, αναδεικνύεται η βαρύτητα της αλληλεπιδραστικής σχέσης ανθρώπου-ΤΝ και ενθαρρύνεται η αμφισβήτηση των πολιτισμικών και κοινωνικών υποθέσεων που λαμβάνουμε ως δεδομένες. Συγκεκριμένα, η παράβλεψη του «εκμεταλλευτικού» χαρακτήρα των διαδικτυακών αναζητήσεων με λέξεις-κλειδιά ενισχύει προβληματικές αναπαραστάσεις ή ταυτότητες (Noble 2018: 152). Έμφαση πρέπει να δοθεί στην ανάλυση της ευρύτερης κοινωνικής και τεχνικής αλληλεπίδρασης, δηλαδή στον τρόπο που η τεχνολογία μεσολαβεί δυναμικά την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες, από τις βιβλιοθήκες μέχρι τις μηχανές αναζήτησης. Εν προκειμένω, ο σχεδιασμός, η χρήση και η εφαρμογή της γενετικής ΤΝ εδράζεται σε κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές δυναμικές εντός ενός παγκόσμιου συνδεδεμένου κόσμου πολιτισμικών συγκλίσεων και αντιθέσεων. Η ανάπτυξη της ΤΝ απαιτεί συλλογική κοινωνικοπολιτική διαβούλευση για να καθοριστεί τι είδους ΤΝ θα αναπτυχθεί, για ποιους, με ποιο σκοπό και σύμφωνα με ποιες ηθικές προτεραιότητες (Floridi 2019: 261). Η συλλογή και η ανάλυση δεδομένων δεν αρκεί για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων, καθώς δεν μπορεί να υποκαταστήσει πολιτικές αποφάσεις, αξιακές κρίσεις και διαδικασίες δημο-

κρατικής διαβούλευσης. Συνεπώς, αναγνωρίζεται η ανάγκη ύπαρξης χώρου για τον περιορισμό, τη διακοπή ή ακόμη και την απόρριψη ορισμένων τεχνολογικών εφαρμογών, όταν οι κοινωνικές τους επιπτώσεις κρίνονται προβληματικές (Mayer-Schönberger & Cukier 2013).

Η πεποίθηση ότι «μπορούμε να κατανοήσουμε τα κίνητρα και τις αντιλήψεις των προγραμματιστών αποκόπτοντάς τους από το αλγοριθμικό συγκείμενο, περιγράφοντάς τους ως *αλγοριθμικούς*, είναι άστοχη και αφελής, καθώς υποβιβάζει τους ανθρώπους σε φορμαλισμούς εκτός των συμφραζόμενων» (Seaver 2017: 10), ενώ η προσπάθεια «να κατανοήσουν –τους ανθρώπους– χωρίς να τους γνωρίζουν» (Geertz 1973: 30) παρακωλύει την ουσιαστική επισκόπηση της κοινωνικής δυναμικής των αλγοριθμικών συστημάτων και της ΤΝ. Η σπουδαιότητα της αλληλεπιδραστικής σχέσης ανθρώπου-ΤΝ και η αμφισβήτηση των πολιτισμικών και κοινωνικών υποθέσεων που λαμβάνουμε ως δεδομένες τοποθετούνται στο επίκεντρο της ανάπτυξης μιας «υπεύθυνης» ΤΝ όπου η ανάπτυξη, η εφαρμογή και η αξιολόγηση των συστημάτων γίνονται με γνώμονα την ισότητα, τη διαφάνεια, τη δικαιοσύνη και τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (Dignum 2019). Σε αυτό συμβάλλει καθοριστικά η ενεργή συμμετοχή των ανθρώπων ώστε να προάγουν μια υπεύθυνη ΤΝ, γεγονός που απαιτεί την ενεργή και ενημερωμένη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων, με την εκπαίδευση να διασφαλίζει ότι οι άνθρωποι κατανοούν τις επιπτώσεις της ΤΝ και μπορούν να συμβάλουν στη διαμόρφωση της κοινωνικής της χρήσης (ό.π.: 68). Οποιαδήποτε προσέγγιση των αλγοριθμικών συστημάτων που παραβλέπει τα κοινωνικά συμφραζόμενα ή περιορίζεται σε φορμαλιστικές προσεγγίσεις των δημιουργών τους κινδυνεύει να υποτιμήσει τόσο τις κοινωνικές επιπτώσεις όσο και τις ηθικές προκλήσεις της ΤΝ. Επιδίωξη είναι η διαμόρφωση μιας ΤΝ που θα προάγει την ισότητα, την αποδοχή της ετερότητας και θα συντελεί στην κατασκευή μιας απο-αποικιοποιημένης και απο-στιγματισμένης συλλογικής μνήμης. Η ηθική χρήση, η ασφαλής διακυβέρνηση δεδομένων χωρίς παραβιάσεις της ιδιωτικότητας και η αποτροπή αποκλεισμών που κωδικοποιούνται σε αλγόριθμους συνιστούν προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ψηφιακών κόσμων, οι οποίοι προάγουν την αλληλεγγύη και την αποδοχή. Αυτό περιλαμβάνει τη βελτίωση των χαρακτηριστικών προσβασιμότητας, την προώθηση ποικίλης εκπροσώπησης στις βιομηχανίες τεχνολογίας και την αντιμετώπιση προκαταλήψεων και διακρίσεων σε αλγόριθμους και συστήματα ΤΝ, χωρίς να παρακάμπτεται ο ενδογενής περιορισμός της εξερεύνησης όλου του φάσματος των δυνατοτήτων της ΤΝ, ιδιαίτερα σε τομείς στους οποίους ο ανθρώπινος παράγοντας αδυνατεί να αντεπεξέλθει.

Αναφορές

- Argüello, Tyler M. 2016. «Fetishizing the health sciences: Queer theory as an intervention». *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 28(3), 231–244.
- Banifatemi, Alireza, Nicolas Miaillhe, R. Buse Çetin, Antoine Cadain, Ylva Lannquist, και Catherine Hodes. 2021. «Democratizing AI for Humanity: A Common Goal». Στο Braunschweig, B., Chhab, M. (επιμ.) *Reflections on Artificial Intelligence for Humanity. (Lecture Notes in Com-*

- puter Science, Vol. 12600, pp. 1–15). Cham: Springer.
- Benjamin, Ruha. 2019. *Race After Technology. Abolitionist Tools for the New Jim Code*. Κέιμπριτζ: Polity Press.
- Βογιατζής Ηρακλής-Αλέξανδρος, και Βλαχάκης Γεώργιος. 2022. Αλγόριθμοι στη δημόσια σφαίρα: Ο φόβος του «κωδικοποιημένου βλέμματος» και η Επικοινωνία της Επιστήμης. *Αυτόματων: Περιοδικό Ψηφιακών Μέσων και Πολιτισμού*. 2(1) (Νοέμβρ. 2022): 7-29.
- Casonato, Carlo. 2021. «AI and Constitutionalism: The Challenges Ahead». Στο Braunschweig, B., Ghallab, M. (eds) *Reflections on Artificial Intelligence for Humanity. (Lecture Notes in Computer Science, Vol. 12600, pp. 127-149)*. Cham: Springer.
- Clavert, F, Mahroug, S, και Schafer, V. 2022. «Préservation et distorsion: l'espace-temps des réseaux socio-numériques et du web archive». Στο *Revue d'histoire culturelle* 5.
- Constanza-Chock, Sarah J. 2020. *Design Justice: Community-Led Practices to Build the Worlds We Need*, 60–61. Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press.
- Crawford, Kate. 2016. «Can an algorithm be agonistic? Ten scenes from life in calculated publics». *Science, Technology, & Human Values* 41(1): 77-92.
- Dignum, Virginia. 2019. *Responsible Artificial Intelligence: How to Develop and Use AI in a Responsible Way*. Switzerland: Springer Nature.
- Dourish, Paul. 2016. «Algorithms and their others: Algorithmic culture in context». *Big Data & Society* 3(2): 1-11.
- Dubos, Rene. 1974. *Beast or Angel? Choices that make us human*. Νέα Υόρκη: Charles Scribners.
- Esposito, Francesca. 2023. «It's All about Data: The Relationship between Anthropologists and Data Scientists from a Technical Point of View», *Anthropology in Action* 30(3). 32-39.
- Ferguson, J. H., Kreshel, P., και Tinkham, S. F. 1990. «In the Pages of Ms.: Sex Role Portrayals of Women in Advertising». *Journal of Advertising*, 19(1), 40-51.
- Floridi, Luciano. 2019. «Establishing the Rules for Building Trustworthy AI». *Nature Machine Intelligence* 1(6): 261-262.
- Floridi, Luciano, Jeroen COWLS, Monica Beltrametti, Raja Chatila, Patrice Chazerand, Virginia Dignum, Filippo Dignum, Christoph L. D. Müller, και Andrea Schafer. 2018. «AI4People -An Ethical Framework for a Good AI Society: Opportunities, Risks, Principles, and Recommendations». *Minds & Machines* 28, 689-707.
- Friedman, Batya, και Helen Nissenbaum. 1997. «Bias in Computer Systems». Στο *Human Values and the Design of Computer Technology*, Batya Friedman (επιμ.), 21-40. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. Νέα Υόρκη: Basic Books.
- Gillespie T, Boczkowski PJ, Foot KA, επιμ. 2014. *Media Technologies. Essays on Communication, Materiality, and Society*. Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press.
- Halbwachs, Maurice. 1992 [1941]. *On Collective Memory* (μετάφρ. L. Coser). Σικάγο: University of Chicago Press.
- Hoffmann, Alexandra L. 2019. «Where fairness fails: Data, algorithms, and the limits of antidiscrimination discourse». *Information, Communication & Society* 22: 900–915.
- Horsley, Nathan. 2020. «Intellectual autonomy after artificial intelligence: The future of memory in-

- stitutions and historical research». Στο N. Lushetich (Ed.), *Big Data - A New Medium*, 130–144. Λονδίνο: Routledge.
- Hoskins, Andrew. 2024. «AI and memory». *Memory, Mind & Media* 3: 1–21. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Joyce, Karen, και Teresa M. Cruz. 2024. «A Sociology of Artificial Intelligence: Inequalities, Power, and Data Justice». *Socius* 10. Θάουζαντ Οακς, Καλιφόρνια: SAGE Publishing.
- Kouros, Theodoros, και Venetia Papa. 2024. «Digital Mirrors: AI Companions and the Self». *Societies* 14 (10): 200. <https://www.mdpi.com/2075-4698/14/10/200>
- Latour, Bruno. 1992. «Where are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts». Στο *Technology and Society: Building Our Sociotechnical Future*, Deborah J. Johnson and Jameson M. Wetmore (επιμ.), 151–180. Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press.
- Makhortykh, Mykola. 2023. «The user is dead, long live the platform? Problematising the user-centric focus of (digital) memory studies». *Memory Studies* 16(6): 1500-1512.
- Matei, Ștefania. 2024. «Generative artificial intelligence and collective remembering: The technological mediation of mnemotechnic values». *Journal of Human-Technology Relations* 2(1): 1-22.
- Mayer-Schönberger, Viktor, και Kenneth Cukier. 2013. *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*. Λονδίνο: John Murray.
- Morozov, Evgeny. 2013. *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism*. Νέα Υόρκη: Public Affairs.
- Morozov, Evgeny. 2023. «The True Threat of Artificial Intelligence». *New York Times*. Νέα Υόρκη: NY. Διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2023/06/30/opinion/artificial-intelligence-danger.html>
- Nakamura, Lisa. 2008. *Digitizing Race: Visual Cultures of the Internet*. New edition, Vol. 23. Μινεάπολις, Μινεσότα: University of Minnesota Press.
- Noble, Safiya Umoja. 2018. *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. Νέα Υόρκη: New York University Press.
- Norris, Sigrid. 2004. «Multimodal Discourse Analysis: A Conceptual Framework». Στο *Discourse and technology: Multimodal discourse analysis*, Philip LeVine and Ron Scollon (επιμ.), 101-115. Ουάσινγκτον: Georgetown University Press.
- Πετρίδης, Πέτρος. 2023 «Ανθρωπολογία, ψηφιακότητα και αλγοριθμικοί πολιτισμοί.» Στο *Η ανθρωπολογία στην Ελλάδα στο ξεκίνημα του 21ου αιώνα*, Ρ. Αστρινάκης και Α. Αγγελίδου (επιμ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Royer, Alexandrine. 2020. «The Short Anthropological Guide to the Study of Ethical AI». *ArXiv abs/2010.03362*.
- Sartori, Laura, και Theodorou, Andreas. 2022. «A sociotechnical perspective for the future of AI: narratives, inequalities, and human control». *Ethics and Information Technology* 24(4).
- Schinkel, Willem . 2023. «Steps to an Ecology of Algorithms». *Annual Review Anthropology*. 52:171-186. Διαθέσιμο στο <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-052721-041547>
- Seaver, Nick. 2017. Algorithms as culture: Some tactics for the ethnography of algorithmic systems. *Big Data & Society*, 4(2).
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1993. *Tendencies*. Ντάρχαμ, Βόρεια Καρολίνα: Duke University Press.

- Sontag, Susan. 2003. *Regarding the Pain of Others*. Χάρπου, Αγγλία: Penguin Books.
- Striphas, Ted. 2015. «Algorithmic culture». *European Journal of Cultural Studies*, 18(4-5). 395-412.
- Sue, Candace A. 2015. «Hegemony and Silence: Confronting State-Sponsored Silences in the Field». *Journal of Contemporary Ethnography* 44(1), 113-140.
- Turner, Bryan. 2007. «Culture, technologies and bodies: the technological Utopia of living forever». *The Sociological Review*, 55: 19-36.
- West, Sarah M., Meredith Whittaker, και Kate Crawford. 2019. *Discriminating Systems: Gender, Race, and Power in AI*. Νέα Υόρκη, NY: AI Now Institute.
- Zajko, Mike. 2021. «Conservative AI and social inequality: conceptualizing alternatives to bias through social theory». *AI & Society* 36, 1047-1056.